

Kitap Eleştirisi

Türkiye’de finans kapital

Ahmet Öncü

Özgür Öztürk

*Türkiye’de Büyük Sermaye Grupları:
Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi,*
SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı, Küreselleşme
Dizisi -13, İstanbul, 2010

Bir kitabı değerlendirirken önsöz ve teşekkür sayfalarında yazılanlar çoğu zaman hızla okunur ve ihmal edilir. Oysa bunlar belli bir boşluğu doldurduğu iddiasını taşıyan her ciddi kitabın belki de en fazla dikkate alınması gereken bölümleridir. Bu bölümler, genellikle, türlü güçlüklerle ve sıkıntılarla dolu araştırma ve yazma sürecinin tamamlanmasından sonra, eserin neden “biz” okuyucularca okunmaya değer bir bilgi kaynağı olduğunu göstermek amacıyla kaleme alınır. Hiç kuşkusuz yazar önsözde sadece kitabını tanıtmaz ya da savunduğu görüşleri özetlemez, aynı zamanda kitabın kimler tarafından okunmasının beklenildiğini de tanımlar ya da en azından ima eder. Bu söylenenler ışığında düşünüldüğünde, Özgür Öztürk’ün, Türkiye’de büyük sermaye gruplarını yani “holdingleri” bilimsel bir yöntemle ele alan kitabına önemini ihmal edemeyeceğimiz özenli bir önsöz yazmış olduğu görülüyor. Yazar, kısa fakat etkili önsözüne Hegel’in özlü bir deyişiyle başlıyor: “Genel olarak, tanınan **tanınan** olduğu için bilinen değildir.” Bununla vurgulamak istediği, “holdinglerin”

hemen herkes tarafından tanınmalarına rağmen aslında pek fazla bilinmedikleridir.

Söz konusu olan holdingler olunca, konu hakkındaki mevcut bilginin yetersizliği bu alana doğrudan içkin araştırma sorunsalının sınırlarını aşır, Türkiye toplumsal formasyonunun incelenmesinde önemli bir eksikliğin varlığına işaret ediyor. Öztürk'ün de altını çizdiği gibi, her şeyden önce holdingler sermaye birikimi sürecinin “aktif özneleridir”. Dahası bunlar sermaye sınıfının diğer kesimlerine göre toplumsal, iktisadi ve siyasi süreçlerde çok daha belirleyici etkilere sahip olabilen ve hemen her zaman “yüksek bir sınıf bilinci” ile hareket eden kesimini oluşturmaktadırlar. Bu anlamda, holdingler hakkında sahip olduğumuz güvenilir kuramsal ve ampirik bilgiler arttıkça, “Türkiye’de kapitalist gelişim sürecini ve bu süreç içinde yaşanan dönüşümleri” daha sağlam bir temelde anlamamız mümkün olabilir. Öztürk'ün kitabının bu türden bir boşluğu dolduran çok önemli bir katkı yaptığına hiçbir şüphe yok. Fakat hepsi bu değil.

Öztürk, yine önsözde, Marksist kuramın devrimci özüne sadık kaldığını, kuramsal çalışmanın değerinin devrimci pratiği zenginleştirmesine bağlı olarak belirlenebileceğini vurgulayarak ortaya koyuyor. Bu nedenle, kitabı okumasını beklediği kişileri şöyle tanımlıyor: “Sermayeyi ve daha da özel olarak büyük sermayeyi konu edinen bu kitap, öncelikle sermaye egemenliğine ve bunun yol açtığı eşitsiz ilişkilere karşı olanlar için yazılmıştır.” İşçi sınıfının tarihsel ve politik misyonunu ve stratejilerini geliştirme sorumluluğunu üstlenenlere bu tanımın daveti çok açık olmalı. Sermayenin egemenliğine ve iktidarına karşı işçi sınıfının egemenliğini ve iktidarını hedefleyenler büyük sermaye gruplarını ve onların stratejilerini ciddi bir biçimde incelemelidirler.

Öztürk'ün bu tür bir teorik ve politik bakış açısıyla konumlandığı kitabı Marmara Üniversitesi Kalkınma İktisadi ve İktisadi Büyüme kürsüsünde 2008 yılında savunarak tamamladığı doktora tezine dayanmaktadır. Tez çalışmasının danışmanlığını Fuat Ercan yapmış. Ercan, “Kapitalizm, Türkiye’de Kapitalizm, Türkiye’nin 25 Haramisi” başlıklı bir tanıtım yazısıyla kitabın ilk sayfalarında hak ettiği yerini almış ve güzel bir hatırlanışlık örneği göstererek bu alanın öncü çalışmalarından Mustafa Sönmez’in “Türkiye’de Holdingler: Kırk Haramiler” yapıtına gönderme yapmayı ihmal etmemiş. Bizce, Ercan’ın Öztürk’ün çalışmasının özgünlüğü hakkında oldukça manidar bir de gözlemi var. Bu kitap çoğu zaman soyut bir içerikte kullandığımız “büyük sermaye”, “holding”, “finans kapital” gibi kavram-

ların “bu topraklarda aldığı rengi ve dokuyu” görebilmemize imkân sağlayan ayrıntılı bilgiler sunuyor, diyor. Gerçekten de elimizdeki bu hacimli eser holdingler hakkında daha önce yapılan çalışmalarda bulunmayan yeni ve zengin bir veri setini sistematik bir yaklaşımla okuyucusuna aktarıyor. Bu bağlamda, Öztürk’ün incelemesini büyük sermaye gruplarının **ekonomik nitelikli faaliyetleriyle** sınırlamayı tercih ettiğini görüyoruz. Kitapta sunulan tezleri temellendiren kapsamlı araştırma tarihsel bir izlek üzerinden büyük sermaye gruplarının **iktisaden** “ne yaptıkları ve bunları nerede, ne zaman yaptıklarıyla” ilgili soruların yanıtlanmasına yöneliyor.

Kitap iki ana kısımdan oluşuyor. Giriş bölümünü izleyen birinci kısım Türkiye kökenli büyük sermaye gruplarının oluşum ve gelişim sürecini ele alıyor. İkinci kısımda ise 25 büyük sermaye grubunun belirli alt dönemlerde ekonomik faaliyetlerinin hangi sektörlerde yoğunlaştığı inceleniyor. Bu büyük sermaye grupları şunlar: İş Bankası-Şişecam, Koç, Sabancı, Çukurova, Oyak, Doğan, Ülker, Doğuş, Enka, Tefken, Uzan, Zorlu, Anadolu Endüstri, Borusan, Profilo, Eczacıbaşı, Kale, Toprak, Ciner, Çalık, Yaşar, Akkök, İhlas, Alarko ve Elginkan. Bu kısımda Öztürk incelemesine dâhil ettiği Türkiye finans kapitalinin önemli bir kesimini temsil eden bu grupların kuruluşlarından günümüze dek gerçekleştirdikleri işbirliklerinin ve faaliyetlerinin eksiksiz bir dökümünü sunuyor. Yazarımız sistematik bir veri tabanı oluşturmayı hedeflediğinden grupların işbirliklerinin ve faaliyetlerinin sektörel dağılımını Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmiş ve bilimsel çalışmalarda yaygın olarak kullanılan ISIC sınıflandırma sistemine göre yapıyor. Bu sınıflandırma sistematığı Türkiye’nin finans kapitalinin hangi ana iktisadi sektörlerle bu sektörlerin hangi alt kollarında faaliyetler yürüterek bugünlere dek geldiğini izleyebilmemize imkân sağlıyor. Öztürk, veri tabanını oluştururken şirket tarihçeleri, faaliyet raporları, firmaların internet sayfaları, holding patronlarının biyografileri, gazete ve dergiler, İTO ve Türkiye Ticaret Sicil Gazetesi sicil kayıtları ile konu hakkındaki diğer bilimsel çalışmaları kaynak olarak kullanmış. Kitabın gözden kaçırılmaması gereken en önemli katkılarından bir tanesi de bu zaten. Öztürk bu alanda bundan sonra araştırma yapacakların çalışmalarını önemli ölçüde kolaylaştıracak kapsamlı ve ayrıntılı bir kaynakça derlemiş ve kendi araştırmasında bunları bilimsel bir yaklaşımla kullanarak, deyim yerindeyse, kütüphanelerin tozlu raflarından kurtarmayı başarmış.

Öztürk çalışmasının ilgili alanın önde gelen az sayıdaki diğer örneklerinden nasıl farklılaştığını vurgularken, kendi yaklaşımının yöntemsel

temellerini açık bir şekilde ortaya koyuyor. “Bu çalışmanın temel vurgusu, Türkiye’de genellikle holding biçiminde örgütlenmiş olan büyük sermaye gruplarının **finans kapital** grupları olarak görülmesi gerektiğidir,” diyor. Dolayısıyla, Öztürk’ün özgün katkısını değerlendirirken kitabının alt başlığının – *Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi* - en az ana başlığı kadar önemli olduğunu tespit etmek gerekiyor. Kitaba bu perspektifle yaklaşıldığında, yazarın hâkim akademik yazının Marksist açıdan eleştirisine ciddi ve son derece sağlam bir katkı yaptığını söylemek hiç zor değil. Öztürk, çok doğru bir tespitle, hâkim akademik yazında Marx’ın ortaya koyduğu kapitalist gelişme teorisine pek fazla ilgi gösterilmediğinin altını çiziyor. Bu noktada, yazar, Türkiye üniversitelerinin pek çoğunda büyük sermaye gruplarını konu edinen derslerde temel ders kitabı olarak kullanılan Ayşe Buğra’nın *Devlet ve İşadamları* adlı çalışmasını Marksist açıdan eleştirirken, kendi çalışmasının özgünlüğünü bir kere daha tanımlama fırsatını yakalıyor. Öztürk, aynen Buğra gibi, Türkiye’deki holdinglerin neden “ilişkisiz çeşitlenmeye” (birbirleriyle ilişkisi olmayan birçok sektörde faaliyet göstermeye) yöneldiklerine dair bir açıklama getirmeye çalışıyor. Öztürk, bu tür bir açıklama girişiminin Türkiye Marksist yazınında bir eksiklik olduğunu ve kendisinin bu eksiliği gidermeyi hedeflediğini belirttikten sonra, Buğra’nın açıklamasının teorik yetersizliğini şu sözlerle ifade ediyor: “Ayşe Buğra, (...) ilişkisiz çeşitlenme pratiğini ekonomi politikalarındaki belirsizliklere bağlamaktadır. (...) Böylece, ilişkisiz çeşitlenme iş ortamının özgül özellikleri temelinde açıklamaktadır. Oysa, ilişkisiz çeşitlenme geç kapitalistleşen (ya da geç sanayileşen) hemen tüm ülkelerde rastlanan ve herhangi bir ülkeye özgü arızı koşullara bağlanamayan bir olgu ise, geç kapitalistleşme sürecinin yapısal özellikleri temelinde açıklanması gerekir.”(s. 19-20)

Öztürk, bu hedefi gerçekleştirebilmek için, finans kapital kavramının geç kapitalistleşmiş toplumsal formasyonlarda kazandığı özgüllüklerin dikkate alınarak tadil edilmesi gerekliliğine işaret ediyor. Ona göre, “geç kapitalistleşen ülkelerde kapitalist üretimin daha en baştan itibaren tekelci bir nitelik taşımış olması; sermayenin merkezileşme eğiliminin kapitalist üretimin egemenliğini önceleyen ticari birikim evresinde ve para-sermaye alanında yaşanmış olmasıdır.”(s. 461) Bu bağlamda Türkiye toplumsal formasyonu açısından şu gözlem can alıcı önemdedir: “Türkiye gibi ülkelerde genelde 1950’li yıllarda yaşanmış olan kapitalist üretime geçiş, başlangıcından itibaren tekelci niteliktedir.” (s. 461) Kapitalist üretimin baş-

tan beri tekelci bir yapıda sürüyor olması bu tür toplumsal formasyonlarda finans kapitalin evrimi üzerinde birebir belirleyici bir etkide bulunmuştur. Bu yapısal özgüllük temelinde finans kapitalin tarihsel evrimi - yani sermayenin finans, sanayi ve ticaret şeklindeki farklı işlevsel biçimlerinin tekelci bir örgütlenme içinde birleşmesi - sermaye birikim sürecinin iç ve dış dinamiklerince şekillenmiştir.

Finans kapitali temsil eden her bir büyük sermaye grubu söz konusu tarihsel evrimin hangi aşamasında ortaya çıkmış olduğuna bağlı olarak kendine has özgül bir takım özellikler kazanmıştır. Bu anlamda ortada kuramsal ve ampirik olarak kavrayabileceğimiz denli nesnel bir Türkiye finans kapitalinin bulunduğundan söz edebilmek de, sermayenin bu hâkim katmanını oluşturan tekel gruplara ayrı ayrı bakıldığında, her birinin işti- raklerinin ve faaliyetlerinin oluşumu ve gelişimi açısından farklılıklar içermekte oldukları ve bu nedenle karşımızda bir bütün olarak finans kapitalin türdeş olmayan bir yapı şeklinde durduğunu görebiliriz. Örneğin, “İş Bankası, Koç, Sabancı, Çukurova gibi ilk gruplar, 1950’lerden önce belirli bir sermaye birikimi sağlamış ve sanayi sektörlerine giriş yapmış olmaları dolayısıyla diğer gruplardan daha farklı bir konuma sahiptir.” (s. 461). Bu gruplar ticaret burjuvazisi ve toprak sahibi sınıfların hâkimiyetinde kurulmuşlarken, içe yönelik sermaye birikim döneminde (kabaca 1960-1980) kurulan gruplarda sanayi burjuvazisi hâkim konumdadır. Bu tür farklı sınıfsal kökenlerden gelen kapitalistler tarafından kurulan büyük sermaye grupları bahsi geçen evrimsel sürecin sonunda, sanki hep birlikte aynı son durağa giden farklı yolcular gibi, tekelci burjuvaziye dönüşen bir sınıfın elinde toplanmışlardır. Öztürk’ün vurguladığı gibi, 1990’lı yıllardan itibaren büyük sermaye gruplarının hemen tamamı dünya ölçeğinde görülmedik bir akışkanlık kazanan “para-sermayeden” nasiplenebilmek güdüsüyle sanayi alanından, deyim yerindeyse soğumuş, bu alanda herhangi bir ciddi yatırım ve atılım yapma girişiminde bulunmamış, teknoloji ve know-how ithal ederek taşıma suyla değirmen döndürmeye çalışan para tacirlerine dönüşmüşlerdir. Öztürk’ün çizdiği bu tabloda, her ne kadar kendisi açıkça yazmamış olsa da, Türkiye işçi sınıfının payına aşırı sömürü, yoksulluk ve yoksunluk düşmüştür.

Mütevaziliği ve çalışkanlığıyla kendisini tanıyan herkesin takdirini ve sevgisini kazanmış bu değerli Marksist kuramcının daha nice nitelikli çalışmalarla dünyayı anlama ve değiştirme mücadelemize önemli katkılar yapacağına inandığımızı belirterek bitirirken son olarak şunu söyleyebi-

Devrimci Marksizm

liriz: Bu ülkede finans kapital ile ilgili süre giden tartışmalara Öztürk'ün çalışması yeni bir boyut kazandırmıştır. Kısacası, Sosyal Araştırmalar Vakfı'nın katkıları yayınlanan Özgür Öztürk'ün *Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları: Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi* Marksist kuramın penceresinden gerçekliğe bakanların mutlaka okuması ve ciddiyetle tartışması gereken bir kitaptır.